

XALQARO SUD ISHLARIDA MUSTAQILLIK VA HOLISLIK

Yoqubov Jasurbek Salimjon o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

Annotatsiya: *Odil sudlovga bo'lgan huquqning elementlari sifatida qaraladi, sudning mustaqilligi va holisligi San'atda bevosita mustahkamlangan. Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to'g'risidagi konventsiyaning 6-moddasi, shuningdek, Inson huquqlari bo'yicha Evropa sudining sud amaliyotida sudning mustaqilligi va holisligini tushunishga bo'lgan yondashuvlarini tahlil qiladi.*

Kalit so'zlar: *Adolatli sudlov huquqi; Inson huquqlari bo'yicha Yevropa sudi; Yevropa konventsiyasi; sud hokimiyatining mustaqilligi; sudning holisligi.*

Аннотация *Рассмотренные как элементы права на справедливое судебное разбирательство независимость и беспристрастность суда прямо закреплены в ст. В статье 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод также анализируются подходы к пониманию судебной независимости и беспристрастности в судебной практике Европейского суда по правам человека.*

Ключевые слова: *Право на справедливое судебное разбирательство; Европейский суд по правам человека; Европейская конвенция; независимость судебной власти; беспристрастность суда.*

Annotation: *Considered as elements of the right to a fair trial, the independence and impartiality of the court are directly enshrined in Art. Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms also analyzes approaches to understanding judicial independence and impartiality in the jurisprudence of the European Court of Human Rights.*

Keywords: *Right to a fair trial; European Court of Human Rights; European Convention; independence of the judiciary; impartiality of the court.*

KIRISH

Sud-huquq tizimining samarali faoliyati zamonaviy demokratik davlatning hal qiluvchi omilidir. Shunday qilib, Rossiya Federatsiyasining Konstitutsiyaviy sudi odil sudlov o'zining tabiatiga ko'ra, adolat talablariga javob beradigan va huquqlarning samarali tiklanishini ta'minlagan taqdirdagina tan olinishi mumkinligini bir necha bor ta'kidlagan. Qonunchiligida adolatli sudlovning mazmunini ochib beradigan normalar yo'q. Biroq, adolatli sudlov talabi xalqaro huquqiy hujjatlarda, xususan, Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to'g'risidagi Evropa konventsiyasida (*keyingi o'rinlarda Konvensiya, Yevropa konvetsiyasi deb yuritiladi*) ratifikatsiya qilingan holda mavjud. Rossiya Federatsiyasi uni amalga oshirish bo'yicha majburiyatlarni o'z zimmasiga olgan. Konvensiyadagi asosiy inson huquqlaridan biri bu adolatli sudlov huquqi bo'lib, uning mazmuni San'atda ochib berilgan. 6-modda va quyidagi tahrirda bayon etilsin: "Har kim

o'z fuqarolik huquq va majburiyatlarini belgilashda qonun hujjatlarida belgilangan mustaqil va holis sud tomonidan oqilona muddatlarda adolatli va oshkora ko'rib chiqilishiga haqli".

Mustaqil va xolis sudga bo'lgan huquq - Konvensiyada aniq e'lon qilingan adolatli sudlovning asosiy tamoyillaridan biridir. Sud hokimiyatining mustaqilligi va xolisligining kafolatlari uzviy bog'liqdir. Qoidaga ko'ra, Yevropa sudi adolatli sudlov huquqi buzilgan yoki yo'qligini aniqlashda ularni birgalikda ko'rib chiqadi. Shunga qaramay, amaliyotda 1-bandi buzilishini aniqlaydigan mezonlarni ishlab chiqdi. Konvensiyaning 6-bandi ham mustaqillik, ham xolislik nuqtai nazaridan o'rganiladi.

Rossiya fuqarolik protsessual huquqi fanida sudning mustaqilligi an'anaviy ravishda konstitutsiyaviy tamoyil sifatida qaraladi. Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasining 120-moddasi va "Rossiya Federatsiyasining sud tizimi to'g'risida" Federal qonunining 5-moddasida sudlar mustaqildir va faqat Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasi va federal qonunlarga bo'ysunadi. Rossiya Federatsiyasining Fuqarolik protsessual kodeksi (bundan buyon matnda *Rossiya Federatsiyasi Fuqarolik protsessual kodeksi* deb yuritiladi) 8-modda sudyalarning mustaqilligining konstitutsiyaviy ta'rifining mazmunini kengaytiradi va ushbu konsepsiyaga ishlarni ularga tashqi ta'sirni istisno qiladigan sharoitlarda ko'rib chiqish va hal qilishni va sudyalarning odil sudlovni amalga oshirishdagi faoliyatiga har qanday aralashishni taqiqlashni ham o'z ichiga oladi.

Umuman olganda, Rossiya qonunchiligida e'lon qilingan shakldagi mustaqillik printsiplari San'atning umumiy talablariga javob beradi. Konvensiyaning 6-moddasi, ya'ni u sud hokimiyatning boshqa tarmoqlaridan va sud muhokamasi ishtirokchilaridan mustaqilligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, Inson huquqlari bo'yicha Yevropa sudi (keyingi o'rinlarda *Yevropa sudi* deb yuritiladi) o'zining sud amaliyotiga asoslanib, mustaqillikning kengroq talqinini beradi. Shunday qilib, Rossiya Federatsiyasiga qarshi ishi bo'yicha, Konvensiyaning 1-bandi maqsadlarida sud mustaqil deb hisoblanishi mumkinligini aniqlash uchun ko'rsatdi. Konvensiyaning 6-moddasida, xususan, uning a'zolarini tayinlash tartibi va ularning vakolat muddati, tashqi bosim kafolatlari mavjudligi va uning mustaqil bo'lib ko'rinishini hisobga olish kerak. O'z navbatida, **M. de Salvia** ta'kidlaydiki, sud tomonidan qabul qilingan mustaqillik sudyalarni tayinlashning milliy usulini, ularning faoliyat yuritish muddatlarini, har qanday tashqi bosimdan himoyalanishning mavjudligini qamrab oladi.

Konvensiyaning adolatli sudlovga bo'lgan huquqi nuqtai nazaridan sudyalarning mustaqilligi masalasini ko'rib chiqsak, Evropa darajasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjat - Vazirlar Qo'mitasining 12-sonli tavsiyasini ta'kidlash kerak. Evropa Kengashining "Sudyalarning mustaqilligi, samaradorligi va roli to'g'risida" (keyingi o'rinlarda - Tavsiya) sud hokimiyatining mustaqilligiga qo'yiladigan talablarni batafsil tartibga soladi: mustaqillik kafolatlari konstitutsiyaviy normalarda e'lon qilinishi kerak; sudyalarning hokimiyatning qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi tarmoqlaridan, shuningdek ishda ishtirok etuvchi har qanday tarafdin mustaqil bo'lishi kerak; sudyalarga keng vakolatlar berilishi

kerak; Sudyalarga umrbod xizmat qilish, shuningdek, tegishli mehnat sharoitlari kafolatlanadi.

Tavsiya qoidalariga asoslanib, T.N.Neshataeva milliy qonunchilikda mustaqillik kafolatlarining ikki turi belgilanishi kerakligini ta'kidlaydi:

- mustaqillikning tashqi belgilarini ta'minlash: sudyalarni tayinlash usuli va muddatlari, ular qarorlarining ijro etilishi;
- mustaqillikning ichki mexanizmlarini shakllantirish: sudyalarning moddiy mukofotlari va martaba o'sishi, ishni tashkil etishda kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik.

Konvensiyada sudning holisligi adolatli sudlovning sharti sifatida nomlanadi. Konvensiyaning 6-moddasi, umuman olganda, holislikni noto'g'ri fikr va noto'g'ri qarashlarning yo'qligi deb tushunadi. Sud amaliyotini tahlil qilish xolislikni ob'ektiv va sub'ektivga bo'lish kerakligini ko'rsatdi. **Ob'ektiv mezonga** ko'ra, alohida sudyaning shaxsiy e'tiqodi va xatti-harakatiga, ya'ni sudyaning ushbu ishda shaxsiy noto'g'ri qarashlari yoki noto'g'ri qarashlariga e'tibor qaratish lozim. **Subyektivi me'zonda** sudning o'zi, shuningdek, uning tarkibi ularning holisligiga har qanday asosli shubhalarni istisno qilish uchun etarli kafolatlar berganligini aniqlaydi. Shu bilan birga, sub'ektiv va ob'ektiv xolislik o'rtasida qat'iy ajratish yo'q, chunki sudyaning xatti-harakati nafaqat tashqi kuzatuvchi nuqtai nazaridan holislikka nisbatan ob'ektiv shubhalarni keltirib chiqarishi, balki uning ishiga ham tegishli bo'lishi mumkin shaxsiy ishonch. Shunday qilib, Yevropa sudi xolislikning yo'qligi yoki mavjudligini ikki jihatda ko'rib chiqadi: **birinchisi** funktsional xususiyatga ega va masalan, bir shaxs tomonidan sud jarayoni doirasida turli funktsiyalarni bajarish; **ikkinchi** jihat shaxsiy xususiyatga ega va bu ishda sudyalarning xatti-harakati bilan bog'liq.

Amalda, sudya bir ishni ko'rishda bir necha bor qatnashib, turli funktsiyalarni bajarganida muammolar paydo bo'ladi (masalan, bir shaxsning maslahat va sud funktsiyalarini bajarishi, ishni sud muhokamasiga tayyorlashda sudning harakatlari da'voni, sudyaning ish yuritishdagi ikki tomonlama rolini ta'minlash choralarini ko'rish; u ishtirok etgan ikki ish o'rtasida o'tgan vaqt; sudda ishtirok etish darajasi.

Shu bilan birga, quyidagilarni ta'kidlash joiz: agar sudya sudgacha bo'lgan qarorlar qabul qilgan bo'lsa, unda bu uning xolisligiga shubha sifatida qaralishi mumkin emas. Bu ishda sudya tomonidan sud muhokamasigacha ko'rilgan choralarning ko'lami va xususiyati muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, sudyaning ish materiallarini batafsil o'rganganligi uning xolisligiga nisbatan biron-bir noto'g'ri qarashga olib kelishini anglatmaydi. Ish materiallaridagi mavjud ma'lumotlarni dastlabki tahlil qilish yakuniy tahlil allaqachon oldindan aytib bo'lingan xulosa degani emas. Qaror qabul qilishda bunday tahlil o'tkazilishi va sud muhokamasida keltirilgan dalillar va dalillarga asoslanishi kerak. Sudyaning xolisligiga shubhalar, agar sudya bir xil faktlar bo'yicha ikki xil sud muhokamasida ishtirok etgan bo'lsa ham paydo bo'lishi mumkin. Indra Slovakiyaga qarshi ishi bo'yicha arizachining ishdan bo'shatilganligi haqidagi shikoyatini o'zaro ko'rib chiqishda ishtirok etgan sudya rad etilgan, arizachining rehabilitatsiya tartib-qoidalarini

qo'llash to'g'risidagi boshqa shikoyatini ko'rib chiqishda ishtirok etdi. bu ishdan bo'shatish. Garchi nizo predmeti dastlabki da'vodan farq qilsada, sud dastlabki ishdan bo'shatish to'g'risidagi ish va ikkinchi rehabilitatsiya ishi bir xil faktlarga tegishli ekanligini ta'kidladi. Bundan tashqari, ishdan bo'shatish to'g'risidagi ish bo'yicha tekshirilgan dalillar, qayta ko'rib chiqilganda, sud qarorini qayta ko'rib chiqishga olib keladi, shu sababli ariza beruvchida sudyaning ishga zarur xolislik bilan yondashishiga shubha paydo bo'ladi.

Kassatsiya sudida ish yuritishning ushbu bosqichida faqat kassatsiya shikoyatini kassatsiya instansiyasi sudining sud majlisida ko'rish uchun o'tkazish imkoniyati to'g'risidagi masala hal qilinganligi sababli, kassatsiya shikoyatini ko'rib chiqqan sudyaning ishtiroki. Rossiya Federatsiyasi Fuqarolik protsessual kodeksining 380.1-moddasining ko'rsatmalari asosida ushbu shikoyatni ko'rib chiqadigan kassatsiya sudining majlisida sudyalarning odil sudlovni amalga oshirishdagi mustaqilligi va xolisligi tamoyillarini buzgan deb e'tirof etilishi mumkin emas."

Zamonaviy konstitutsiyaviy davlatlarda sud hokimiyati mustaqilligi hokimiyatlar taqsimlanish prinsipiga asoslanib, ijro etuvchi, qonun chiqaruvchi va sud hokimiyatlari hokimiyatning uchta alohida tarmog'ini o'zida namoyon qiladi. Hokimiyatni suiste'mol qilishning oldini olishga qaratilgan o'zaro tiyib turish va muvozanatda saqlash tizimini hosil qiladi. **Mustaqillik prinsipi** - sud hokimiyati konstitutsiyaviy institut sifatida, aniq bir ish bo'yicha qaror qabul qila yotgan sudyalar esa ijro, qonun chiqaruvchi hokimiyatlar va boshqa organlar tomonidan hech qanday tashqi ta'sirsiz o'zlarining professional vazifalarini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lishlari lozimligini anglatadi. Faqat mustaqil sud hokimiyatigina xolis, qonunga asoslanib, inson huquqlari va shaxsning asosiy erkinliklarini himoya qilgan holda odil sudlovni amalga oshira oladi. Bu vazifa samarali hal qilinishi uchun jamoatchilik sud organlari o'z funksiyalarini mustaqil va xolis amalga oshirish qobiliyatiga to'liq ishonishi lozim. Qachonki, ishonch yo'qolishni boshlasa, na sud hokimiyati institut sifatida, na alohida sudyalar bu muhim vazifani hal qila olishadi yoki ularning bu vazifani ado etayotganiga shubha bilan qarashadi. Sud hokimiyati mustaqilligi prinsipi sudyalarning shaxsiy foydasiga emas, balkim hokimiyatning suiste'mol qilinishidan insonlari himoya qilishga xizmat qiladi. Shuning uchun, sudyalar kelib tushgan ishlarni ko'rib chiqishda, o'zining shaxsiy hohishidan kelib chiqib o'z bilganlaricha harakat qila olishmaydi, ularning burchi faqat qonunni qo'llash hisoblanadi. Shaxs huquqlarini himoya qilish sohasida, sudyalar har bir tegishli holatda inson huquqlari bo'yicha milliy va xalqaro normalarni qo'llash uchun javob beradi.

Mustaqillik va xolislik tushunchalari bir-biri bilan o'zaro bog'liq va ayrim xalqaro nazorat organlari ularni birgalikda ko'rib chiqishadi. Ushbu tushunchalarning har biri o'zining aniq ma'nosiga va maxsus talablariga ega. Mustaqillik tushunchasi sud hokimiyati mustaqilligini ifodalovchi konstitutsiyaviy prinsip hisoblanadi. Sud hokimiyati mustaqilligi inson huquqlari bo'yicha, xalqaro huquq bo'yicha ijro etuvchi hokimiyat bilan xolis shartlar va kafolatlar asosida "xohish-iroda", balki maqom" yoki "boshqalar bilan munosabatni" bildiradi. Sud hokimiyati mustaqilligi maqomi yoki munosabati Individual

va institutsional munosabatlarni nazarda tutadi. Sudyaning individual mustaqilligi kafolatlangan vakolat muddatida ifodalansa, sudning institutsional mustaqilligi ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi hokimiyatlar bilan institutsional va ma'muriy munosabatlarda namoyon bo'ladi.

BMT Inson huquqlari bo'yicha qo'mitasiga ko'ra xolislik tushunchasi "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida"gi xalqaro pakt 14-moddasi 1-bandiga muvofiq sudyalarning ishlarni ko'rishda noxolis va bir taraf manfaatlariga ko'zlab ishlamasliklari lozim. Inson huquqlari bo'yicha Yevropa sudiga ko'ra xolislik tushunchasi sub'ektiv va xolis elementlarni o'z ichiga oladi. Sud nafaqat xolis bo'lishi, balkim sudning hech bir a'zosi qandaydir shaxsiy adovatli yoki noxolis bo'lishi hamda xolislik nuqtai nazaridan ham xolis bo'lishi lozim. Institutsional mustaqillik bu sud hokimiyatining boshqa hokimiyatlar - ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi hokimiyatlardan mustaqil bo'lishini anglatadi. "Sud organlari mustaqilligining asosiy prinsiplari" 1-prinsipiga asosan "Sud organlarining mustaqilligi davlat tomonidan kafolatlanadi va mamlakat konstitutsiyasi yoki qonunlarida mustahkamlanadi. Barcha davlat organlari va boshqa muassasalar sud organlari mustaqilligini hurmat qilishlari va bunga rioya qilishlari shart", deb belgilangan. "Sud organlari mustaqilligining asosiy prinsiplari" 7-prinsipiga asosan "Har bir a'zo davlat sud organlariga o'z funksiyalarini lozim darajada bajarish imkonini beradigan tegishli vositalarni taqdim etishi shart"ligi qayd qilingan. Boshqa hokimiyat tarmoqlaridan sud organlari mustaqilligini ta'minlash maqsadida bu mustaqillikni Konstitutsiyada agar u bo'lmasa, boshqa huquqiy hujjatda kafolatlab qo'yish lozim.

Konstitutsiyada belgilangan mustaqillikni amaliyotda qo'llash masalasini xalqaro huquqda aniq ko'rsatilmagan bo'lsada, sud hokimiyati o'z funksiyalarini amalga oshirish bilan bog'liq ma'muriy masalalarini hal qilish imkoniyatiga ega bo'lishi lozimligi tushuniladi. Bu sudlarda sudyalarning o'rtasida ishlarni taqsimlash va boshqa malalalarda o'z ifodasini topadi, "Sud organlari mustaqilligining asosiy prinsiplari" 14-prinsipida ko'rsatilgani kabi bu masala sud tizimining ichki ishi hisoblanadi. "Sud organlari mustaqilligining asosiy prinsiplari" 7-prinsipiga asosan "Har bir a'zo davlat sud organlariga o'z funksiyalarini lozim darajada bajarish imkonini beradigan tegishli vositalarni taqdim etishi shartligi belgilangan. O'z funksiyalarini lozim darajada bajarish imkonini beradigan vositalarsiz sud sudyalari va sud xodimlari o'z vazifalarini yetarli darajada bajara olishmaydi, tashqi bosimlarga bardosh bera olmaydi, korrupsiyaga moyilligi oshadi. Ma'muriy va moliyaviy masalalar haqida gap ketganda mustaqillik har doim ham mutlaq bo'lmasligi mumkin, hokimiyatning uchta tarmog'i bir biridan mustaqil hisoblansada, ayrim masalalarda, jumladan, resurslarni taqsimlashda o'z xarakteri bilan bir biriga bog'liq hisoblanadi. Bu hokimiyatlar taqsimlanish prinsipiga asoslangan ichki keskinlik hisoblanib, bu tizimda bo'lishi muqarrar bo'lsada, misol uchun, parlament sud hokimiyati byudjetini nazorat qilish orqali sud hokimiyatining samarali faoliyat ko'rsatishiga ta'sir ko'rsatmasligi kerak.

Xalqaro huquqda sudyalarning qanday tayinlanishi lozimligi to'g'risida imperativ norma mavjud emas, deklarativ tisdagi tavsiyalar mavjud. "Sud organlari mustaqilligining asosiy prinsiplari"da sudyalar tayinlanishi yoki saylanishi to'g'risida holat ko'rsatib o'tilmagan. Faqatgina "Sud organlari mustaqilligining asosiy prinsiplari" 10-prinsipida "Sud lavozimlariga tanlab olingan shaxslar yuksak axloqiy xislat va qobiliyat, shuningdek huquq sohasida tegishli tayyorgarlik va malakaga ega bo'lishlari lozim. Sudyalarni tanlashning har qanday usuli g'ayriqonuniy sabablar bo'yicha sudyalarning tayinlanishiga yo'l qo'ymasligini kafolatlashi kerak. Sudyalarni tanlaganda ular irqi, tana rangi, jinsi, dini, siyosiy yoki boshqa e'tiqodlari, milliy yoki ijtimoiy kelib chiqishi, mulkiy, tabaqaviy yoki boshqa ahvoli bo'yicha ajratilmasligi kerak, biroq yuridik lavozimga nomzod tegishli mamlakatning fuqarosi bo'lishi kerakligi haqidagi talabga ajratish sifatida qaralmasligi lozim" ligi qayd qilingan. Sudyalarni tanlab olishning usullaridan qat'i nazar ularning professional tayyorgarlik darajasi va axloqiy sifati tanlab olish uchun yagona mezon sifatida xizmat qilishi lozim. Agar sudyalar lavozimida uzoq kafolatlangan muddatda bo'lishmasa, ularning mustaqilligiga jiddiy xavf mavjud, ular qarorlar chiqarayotganida bosimga uchrashlari mumkin. Shuning uchun "Sud organlari mustaqilligining asosiy prinsiplari" 11-prinsipida "Sudyalarni vakolat muddati, mustaqilligi, xavfsizligi, tegishli tarzda mukofotlanishi, xizmat sharoitlari, pensiyasi va pensiyaga chiqish yoshi qonunda belgilangan tarzda kafolatlanishi kerak"ligi belgilangan . "Sud organlari mustaqilligining asosiy prinsiplari" 12-prinsipiga ko'ra "Tayinlanadigan yoki saylanadigan sudyalar pensiyaga chiqqaniga qadar yoki vakolat muddati belgilangan mamlakatlarda ushbu muddat o'tganiga qadar kafolatlangan vakolat muddatiga egadir deb qayd qilingan kafolatlangan lavozimda bo'lish muddatisiz yoki qisqa kafolatlangan muddatga sudyalarni tayinlash yoki saylash 11 va 12 prinsiplarning buzilishi hisoblanadi. Sudyalarga doimiy mandatni taqdim qilish

Xulosa qilib shuni ta'kidlaymizki, so'nggi o'n yilliklarda qayta-qayta amalga oshirilgan sud islohotlari ta'sirida shakllangan xalqaro qonunchiligida mustahkamlangan va e'lon qilingan sud hokimiyatining mustaqilligi va xolisligi kafolatlari sekin, lekin ishonchli tarzda Evropa huquqiy standartlariga yaqinlashmoqda. Biroq, ushbu qonun qoidalarining barchasi amalda qanday amalga oshirilmoqda, degan savolni javobsiz qoldiramiz.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Нешатаева Т. Н. Решения Европейского суда по правам человека: новеллы и влияние на законодательство и правоприменительную практику : монография. - М. : Норма : ИНРФА-М, 2013. - С. 88.
2. Афанасьев С. Ф. Право на справедливое судебное разбирательство и его реализация в российском гражданском судопроизводстве. -М., 2009. - С. 28-30.
3. Ле Конт, Ван Левен и Де Мейер против Бельгии : Постановление ЕСПЧ от 23 июня 1981 г. (жалобы № 6878/75, 7238/75). - П. 57-58. -URL: <http://european-court>.

ru/resheniy a-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/le-kont-van-leven-i-de-mejer-protiv-belgii-postanovlenie-evropejskogo-suda/ (дата обращения: 20.01.2016).

4. Luka v. Romania : Judgment ECHR of 21 July 2009 (Application № 34197/02). - P. 44. - URL: <http://hudoc.echr.coe.int/> (дата обращения: 20.01.2016).

5. Компания «Совтрансавто Холдинг» (Sovtrans-avto Holding) против Украины : Постановление ЕСПЧ от 25 июля 2002 г. (жалоба № 48553/99). - Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

6. Agrokompleks v. Ukraine : Judgment ECHR of 6 October 2011 (Application № 23465/03). -P. 137. - URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122696> (дата обращения: 20.01.2016).

7. Sacilor-Lormines v. France : Decision ECHR of 9 November 2006 (Application № 65411/01). -P. 63. - URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77947> (дата обращения: 20.01.2016).

8. Sulaymanov O.R. Sud hokimiyati mustaqilligiga oid xalqaro standartlar. / Monografiya -T.: «Tafakkur qanoti», 2020.

9. BMTning Sudyalari va advokatlar mustaqilligi bo'yicha maxsus ma'ruzachisi Diego Garsiya-Sayanning O'zbekistonga rasmiy tashrif natijalari bo'yicha dastlabki mulohazalar.// <http://www.un.uz/uzb/news/display/348>